

33. BÖLÜM / CHAPTER 33

Dijital Kültür ve İletişim

Digital Culture and Communication

Semanur ÖZTEMİZ¹

¹Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
E-posta: semanuroztemiz@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS53.2024.015.33

ÖZ

Dijital devrim rutin, gündelik ya da profesyonel yaşamın tüm süreçlerini sayısallaştırırken, insanları, toplumları ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dijital kavramı, endüstriden- akademiye, sağlıktan- çevreye, kültürden iletişime kadar toplumsal faaliyetlerin neredeyse tüm alanlarıyla iç içe geçmiştir. Verinin küresel düzeyde hem kullanıcı hem de üreticisi konumunda bulunan kullanıcılar, bu sürecin doğurduğu büyük veri döneminin de aktörleri niteliğindedir. Kültürel bellek kurumları da ya büyük veri ile ilgili algoritmaları ve teknolojik gelişmeleri kültürel mirasa uygulayarak ya da büyük veri akışının bir parçası olarak bu süreci deneyimlemektedirler. Büyük kültür verisinin başarıyla yönetilebilir olması, güçlü koordinasyon becerilerini gerekli kılmaktadır. Dijital kültürel miras verilerinin, bütünleştirici yapılarıdaki erişim platformlarına aktarılması, kültürün küresel düzeyde erişilebilir olmasına katkı sağlayabilir. Bu durum, dijital iletişim ve kültür ortamında, dünyanın ortak kültürel mirasını belgeleme, koruma ve erişilebilir kılama çabasını destekleyen kültürel bellek kurumlarının varlığını elzem kılmaktadır. Dijital kültür ve iletişim kavramlarının konuya ilişkin literatür çerçevesinde derlendiği bu çalışmada, dijital kültür ortamında insan-bilgi etkileşimi, dijital dönüşümün gerektirdiği okuryazarlık becerileri, dijital kültür ve iletişimin kültürel bellek kurumlarına olan yansımaları ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca çeşitli istatistiksel göstergeler ve raporlar doğrultusunda Türkiye'nin dijital iletişim ve kültür profili incelenmiştir. Dijital kültür politikası ve dijital dönüşüm odaklı raporlar, Web tabanlı metin analizi yazılımlarından Voyant Tools ile değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuçlar ilgili raporlarda, dijital kültür ve iletişim odaklı plan ve stratejilere yer verildiğini, bununla birlikte "dijital, dönüşüm, okuryazarlık, bilgi, teknoloji ve iletişim" gibi kavramların ön plana çıktığını göstermiştir. Çalışmanın, dijital kültür ve iletişim kavramlarına ilişkin genel bir bakış açısı kazandırması, bununla birlikte dijital kültür ortamının yarattığı fırsat ve tehditler karşısında kültürel bellek kurumlarının rolüne dikkat çekmesi beklenmektedir. Tüm yönleriyle araştırmanın konuya ilişkin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital kültür ve iletişim, dijital dönüşüm, kültürel bellek kurumları

ABSTRACT

The digital revolution has affected people, societies, and the entire world as it digitizes all processes in routine, daily, or professional life. The concept of digitalization is intertwined with almost all areas of social activities, from industry to academia, from healthcare to the environment, from culture to communication. Users who are both

producers and consumers of data on a global scale are also actors in the era of big data that this process has produced. Cultural memory institutions either apply algorithms and technological developments related to big data to cultural heritage or experience this process as part of the flow of big data. Successfully managing big cultural data requires strong coordination skills. Transferring digital cultural heritage data to access platforms in integrative structures can contribute to making culture globally accessible. This situation necessitates the existence of cultural memory institutions supporting the effort to document, preserve and make accessible the world's common cultural heritage in the digital communication and cultural environment. In this study, in which the concepts of digital culture and communication are compiled within the literature focusing on the related topics, human-information interaction in the digital culture environment, the literacy skills required by digital transformation, and the reflections of digital culture and communication on cultural memory institutions are discussed. Additionally, Turkey's digital communication and culture profile were examined based on various statistical indicators and reports. Reports focused on digital culture policy and digital transformation were evaluated with Voyant Tools, a web-based text analysis software. The results showed that the relevant reports included plans and strategies focused on digital culture and communication, with terms such as "digital, transformation, literacy, information, technology, and communication" being prominent. The study is expected to provide a general perspective on the concepts of digital culture and communication while highlighting the role of cultural memory institutions in the face of opportunities and threats created by the digital culture environment. The research is believed to contribute to the literature on the subject in all aspects.

Keywords: Digital culture and communication, digital transformation, cultural memory institutions

Extended Abstract

The multidimensional impact of digitization and network-based technologies has led to a temporary, uncertain, complex, and ambiguous structure of the present world, known as VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) (Martin, 2013). Digital technologies, which affect almost everything from professional life to daily routines, have caused changes in the interactions between people and, consequently, the digital transformation of communication and culture (Entschew, 2021). In other words, the emergence of new technologies such as the internet and mobile devices, digital platforms, and social media has digitized communication and cultural relationships (Murray and Lamonica, 2021).

The cultural interaction that emerges through communication and is traditionally attributed to factors such as migration, trade, travel, or random encounters has led to global integration with the digitalization of communication. Researchers discussing digital culture (Gere, 2002; Greffe and Sonnac, 2008; Doueihy, 2011) refer to digital technologies and the culture created through interaction facilitated by these technologies. Users who are a part of this culture through virtual identities and those who design, market, and provide digital technologies are the main actors in the phenomenon of digital culture. In the developmental process that extends from physical reality to virtual reality, augmented reality, and ultimately hyperreality, people who experience many vital situations in the virtual realm have also played an important role in the dissemination of digital

culture (Rosenfeld, 2015).

The last decade has seen virtual interactions become an increasingly important part of life for both consumers and businesses. This trend has accelerated during the COVID-19 pandemic, with both consumers and businesses turning to video conferencing and other virtual interaction forms. Interest in virtual interactions has now moved beyond social media platforms that entered our lives with Web 2.0, focusing on the “metaverse.” Every new development that can be considered the next wave in technology also leads to the integration of communication and culture with these new environments. This study provides a general literature review focused on digital culture and communication, and presents various indicators of how this subject is reflected in cultural memory institutions. It is expected that the research will provide a general perspective on the subject and contribute to the relevant literature. The impact of digital transformation activities can be explained within the framework of both the changing organizational and societal structure due to technological developments, and the discovery and use of new technologies that are sensitive to social conditions. In this context, one of the fundamental requirements of digital transformation is to have a strong information and communication technology infrastructure that enables the design and use of new technologies. Components such as adaptable, flexible, and reconfigurable systems, platforms for delivering digital services, and cybersecurity measures are the backbone of the relevant infrastructure (Saarikko, Westergren, and Blomquist, 2020).

Adopting policies that enable the circulation of organizational data among stakeholders and its reuse for the benefit of the organization is also among the activities that need to be considered in the digital transformation process (Korachi and Bounabat, 2019). Another important factor in the successful implementation of the digital transformation process is the human resources with the qualities (creativity, equality, flexibility, transparency, and digital literacy) that will enable the evolution of the current organizational culture into digital culture. Initiatives that will increase the digital competencies and interest of organizational employees are closely related to the development of skills that go beyond traditional literacy. While most texts expected to be read or written in the new economic, social, and societal processes directed by emerging technologies are digital, the expected content is not only text-based but also environments where digital content such as blogs, forums, messaging portals, and other social media tools are written, created, read, evaluated, and shared. These new media opportunities necessitate digital literacy, one of the most fundamental literacy types of the digital age (Martin and Grudziecki, 2006, p. 254).

Digital literacy is related to the ability to effectively use digital technologies to find and analyze information that meets requirements among the information exposed in the digital environment. Digital literacy can be expressed as the ability to access digital technology and use it to reach and use information for individual or organizational purposes. Effective use of digital technology skills, from obtaining digital information to using it in accordance with the purpose and sharing it with

others, forms the basis of digital literacy. In the hyperreality (Rosenfeld, 2015) environment where the virtual and real converge in unpredictable ways, it is thought that individuals and organizational structures that can adapt to the digital transformation and the new literacy skills it brings will continue to exist as an integral part of digital culture. This situation makes it necessary to answer the question of how human-information interaction and what roles information centers will take in the digital communication and culture environment.

1. Giriş

Tarihsel süreçte pek çok olay, toplumsal değişim ve dönüşüme neden olan gelişmeleri beraberinde getirmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen teknolojiler bir yandan bilgi miktarının artmasını tetiklerken diğer taraftan yeni teknolojilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren World Wide Web'in ortaya çıkmasıyla birlikte ağa dayalı teknolojilerin yaygınlaşması iletişimin de dijitalleşmesine neden olmuştur. Kendini iletişim yoluyla var eden ve geleneksel bakış açısıyla göç, ticaret, seyahat gibi faktörlere bağlı olarak ya da rastlantısal yollarla gerçekleşen kültürel etkileşim, iletişimin dijitalleşmesiyle birlikte, küresel düzeyde bütünleşmeye yol almış ve dijital bir forma kavuşmuştur (Çaycı ve Karagülle, 2016, s. 570; Koç, 2022, s. 500). Turan'ın ifadesiyle (2010, s. 6) "tarihsel gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlerle bunları yaratma ve sonraki kuşaklara aktarmada kullanılan araçların tümü" olarak ifade edilen kültür, küreselleşen dünya düzeninde gerek kapsadığı değerler gerekse bunların gelecek kuşaklara aktarılmasında aracı rolü üstlenen kaynaklarıyla, dijital niteliğiyle anılan bir kavram halini almıştır. Dijital kültürden bahseden araştırmacılar (Gere, 2002; Greffe ve Sonnac, 2008; Doueihi, 2011), dijital teknolojilere ve bunlar aracılığıyla kurulan etkileşimin yarattığı kültüre atıfta bulunurlar. Sanal kimliklerle bu kültürün bir parçası olan kullanıcılar ve dijital teknolojilerin tasarlayıcısı, pazarlayıcısı, sağlayıcı konumunda bulunanlar; dijital kültür olgusunun başat aktörleridir. Dijital ortamın, fiziksel gerçeklikten sanal gerçekliğe, sanal gerçeklikten artırılmış gerçekliğe ve nihayet hipergerçekliğe uzanan gelişim sürecinde, yaşamsal kabul edilen pek çok durumu sanal düzende deneyimleyen insanlar, dijital kültürün yaygınlaşmasında da önemli bir rol üstlenmişlerdir (Rosenfeld, 2015).

Son on yılda sanal etkileşimler, tüketiciler ve işletmeler için daha önemli hale gelmiştir. Bu eğilim, COVID-19 salgını sırasında hem tüketicilerin hem de işletmelerin video konferans ve diğer sanal etkileşim biçimlerine yönelmesiyle hız kazanmıştır. Sanal etkileşimlere olan ilgi günümüzde, Web 2.0'la yaşantımıza giren sosyal medya platformlarının ötesine geçip "metaverse" üzerine odaklanmıştır (Ball, 2022). Teknolojideki hızlı değişim, "yarın bizi hangi yenilik bekliyor?" sorusuna belirsiz yaklaşılmaya neden olmaktadır. Teknolojide bir sonraki dalga olarak değerlendirilebilen her yeni gelişme, iletişim ve kültürün de söz konusu yeni ortamlarla bütünleşmesini sağlamaktadır. Kültür ve iletişim kapsamında yaşanan dönüşüm, kayıtlı veri ve bilgi birikiminin artmasına neden olurken, doğru ve güvenilir bilgiye erişim sağlayan toplumsal örgütler olarak kültürel bellek kurumlarının önemine de dikkat çekmektedir. Bu çalışmada dijital kültür ve iletişim odağında genel bir literatür değerlendirmesine yer verilip, konunun kültürel bellek kurumlarına yansımaları çeşitli göstergeler çerçevesinde

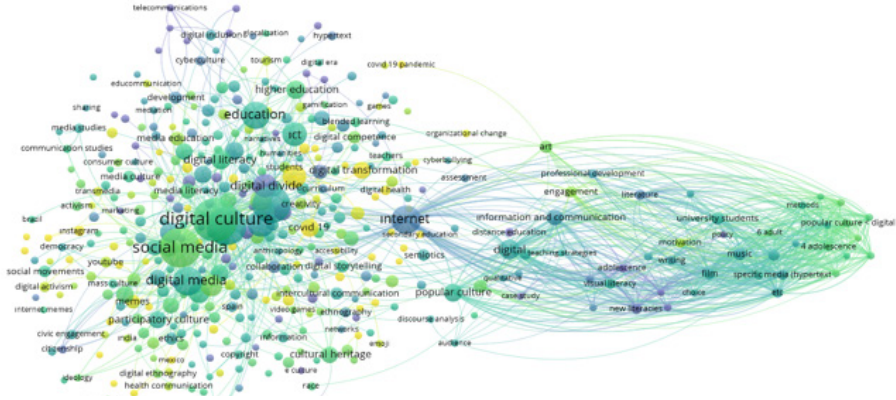
sunulmuştur. Araştırmanın konuya ilişkin genel bir perspektif kazandırması ve ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

2. İlgili Çalışmalar

Dijitalleşme ve ağa dayalı teknolojilerin yol açtığı çok boyutlu etki, sağladığı pek çok avantajla birlikte günümüz dünyasını VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) kısaltmasıyla bilinen geçici, belirsiz, karmaşık ve muğlak bir yapılanmaya itmiştir (Martin, 2013). Profesyonel yaşamdan günlük rutinelere kadar hemen her şeyi etkileyen dijital teknolojiler, insanlar arasındaki etkileşimin değişmesine ve bununla birlikte iletişim ve kültür anlayışının dijital dönüşümüne neden olmuştur (Entschew, 2021). Bir başka ifadeyle internet ve mobil cihazlar gibi yeni teknolojilerin, dijital platformların ve sosyal medyanın ortaya çıkışı, iletişimi ve kültürel ilişkileri dijitalleştirmiştir (Murray ve Lamonica 2021).

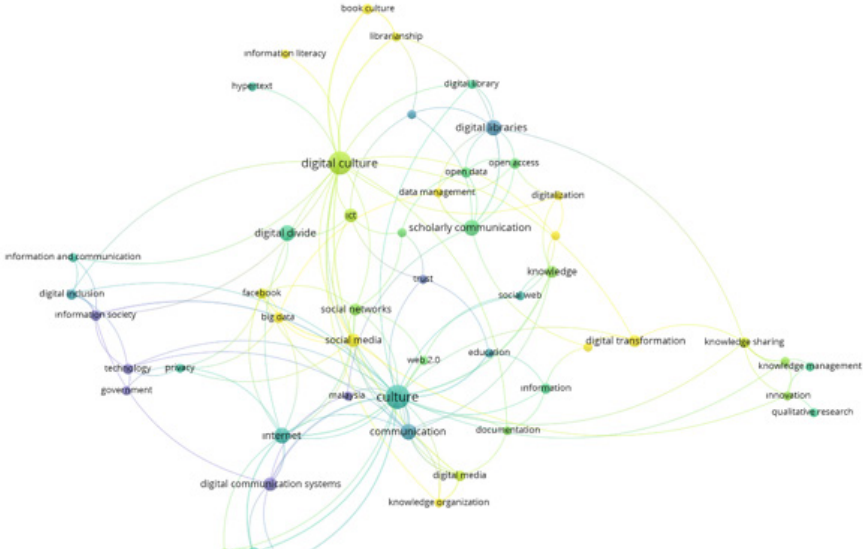
Dijital iletişim geleneksel iletişimden farklı olarak, çevrimiçi platformların kanal, sanal kimliklerin ise kaynak (ileten) ve hedef (alıcı) olduğu, fiziksel çabanın daha az gerçekleştiği bir süreci içerir (Govos, 2021). Meikle ve Young'ın (2011) dikkat çektiği gibi, gelişen teknolojilerin etkisiyle meydana gelen yakınsama, iletişim ve kültüre de yansımış, medya üzerinden okuma, dinleme ve izleme süreçleri teknik olarak bir arada ve mobil biçimde yürütülür hale gelmiştir. Dijital teknolojilerin iletişimi ve buna bağlı olarak insanlar arasındaki etkileşimi kolaylaştıran yaklaşımı, iletişimle bağlantılı pek çok toplumsal özelliğin de değişmesine neden olmuştur. Dovidio, Gaertner ve Saguy (2009) veri akışının ve bilgi paylaşımının hızla gerçekleştiği dijital iletişim ortamlarının, toplumların dünya görüşünü, yaşam tarzını, davranışını, sosyal rollerini ve dolayısıyla kültürünü doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur.

Şekil 1'de Web of Science kapsamında yer alan ve dijital kültür ve iletişim üzerine yapılan toplam 2947 çalışmanın anahtar sözcükleriyle üretilen ortak görülme (co-occurrence) haritası sunulmuştur. Şekil 2 ise Bilgibilim ve Kütüphanecilik alanında yapılan dijital kültür ve iletişim konulu çalışmaların ortak görülme haritasını içermektedir. Söz konusu haritaların hazırlanmasında kullanılan anahtar sözcükler ve ilgili detaylar dipnotlarda açıklanmaktadır.

Şekil 1'. Dijital kültür ve iletişim konulu çalışmaların anahtar sözcükleriyle üretilen ortak görülm haritası

Şekil 1'den anlaşılacağı gibi uluslararası literatürde dijital kültür ve iletişim araştırmalarının konusal dağılımı farklılık göstermektedir. Bu bağlamda dijital kültür, sosyal medya, dijital medya, eğitim, internet ve dijital okuryazarlık temelli konuların ön plana çıktığı görülmektedir.

Şekil 2'. Bilgibilim ve Kütüphanecilik alanında yapılan dijital kültür ve iletişim konulu çalışmaların ortak görülm haritası

- 1 Web of Science üzerinde 26.03.2023 tarihinde gerçekleştirilen sorgu ($TS= ("digital culture" AND "communication")$) ile elde edilen 2947 makalenin anahtar kelimeleri yardımıyla VOSviewer yazılımı kullanılarak oluşturulmuştur.
- 2 Dijital kültür ve iletişim konulu 2947 makalenin anahtar sözcükleri kullanılarak oluşturulmuştur. Sorgu: $TS= (digital culture" AND "communication AND AD= (Information and Library Science)$, Sorgu Tarihi: 26.03.2023.

Şekil 2’de sunulduğu gibi Web of Science kapsamında yer alan çalışmalarda kültür, dijital kültür, iletişim, dijital kütüphaneler, müzeler, dijital bölünme ve dönüşüm gibi konuların ağırlık kazandığı görülmektedir. Dijital teknolojilerin yarattığı hızlı ve kaotik değişikliklerin iletişim ve kültür üzerindeki etkileri, yapılan araştırmalarda daha çok dijital güven (Wang ve Emurian, 2005), değişen insan davranışları (Adhiorso, Utari ve Hastjarjo, 2018; Dey, Yen ve Samuel, 2020; Karapetyan, 2021) ve beklenen yeni okuryazarlık becerileri (Green, 2020) ile örgütsel iş süreçlerinde meydana gelen değişiklikler (Goran, LaBerge ve Srinivasan, 2017; Serpa, Sa ve Ferreira, 2022) çerçevesinde ele alınmıştır. Dijital iletişim kanallarıyla erişilen dijital varlıklar, dijital kullanım/tüketim alışkanlıklarının da gelişmesine neden olmaktadır. Bu savı destekleyen çalışmalarında Dey ve diğerleri (2020), dijital kullanım/tüketim ile dijital kültür arasında karşılıklı, yinelemeli ve dinamik bir etkileşimin bulunduğu vurgu yaparlar. Dijital kültür, dijital ortamda bilgiye güvenilir yollarla erişmek, erişilen bilgilerin doğruluğunu teyit etmek, bilgiyi amaca uygun olarak kullanmak ve bilgiye dayalı yeni değerler üretmek için dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığı başta olmak üzere pek çok beceriyi gerekli kılmaktadır (Chinien ve Boutin, 2011; Pangrazio, 2014). Söz konusu becerilerin yoksunluğu, dijital güvene dayalı endişeleri beraberinde getirmektedir. Piotr ve Josu’ya göre (2021, s. 67) dijital güven, bir kuruluşun dijital verileri ve bireylerin mahremiyetini koruma becerisine, çalışanların, tüketicilerin/kullanıcıların ve diğer paydaşların duydukları inançtır. Dijital kültür ortamında güven sağlamak, dijital teknolojilerle entegre hizmetler sunmaya dayalı örgüt kültürünün önemli bileşenleri arasında yer almaktadır.

3. Dijital Kültür

Tarihsel süreçte ortaya çıkan toplumlar, ait oldukları dönemin koşulları doğrultusunda sosyo-ekonomik ve politik açıdan “dönüşüm” olarak da ifade edilen bazı aşamalardan geçmiştir. Toplumsal değişimin bugüne adını veren aşaması, kitlesel refahın, bilginin ve nitelikli insan sermayesinin önem kazandığı bilgi toplumdur. Bilgi toplumu, bilgiye dayalı teknolojilerin eğitim, sağlık, iletişim ve kültür başta olmak üzere tüm alanlarda kullanıldığı, ürettiği değerlerin kaynağı bilgi olan toplum yapısıdır (Aktan ve Tunç, 1998).

Gutenberg’in matbaayı keşfi ile başlayan iletişim devrimi, sözlü kültürün baskın etkisini ikinci plana atan tipografik kültürün doğmasına neden olmuştur. Bu sayede bilginin kitlesel düzeyde erişimi olanaklı hale gelirken, iletişim süreci de daha pratik bir hal almıştır. Bilgi miktarını artıran bu durum yeni buluşlar ortaya koyma çabasının da yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. İletişimde yeni olanakları beraberinde getiren gelişmeler, telgraf, telsiz, telefon, radyo, televizyon gibi elektronik medyanın insan yaşamına dahil olmasına kaynaklık etmiştir (Koç, 2022, s. 502).

İkinci dünya savaşından sonraki süreçte, bilimsel bilginin savunma alanında ülkelere sağladığı kazanımlar hükümet liderlerinin de dikkatini çekmiş, bilim insanları arasında güçlü bir iletişim ağının yaratılmasını teşvik eden kararların alınmasına neden olmuştur. Bu süreçte fen ve mühendislik alanındaki gelişmeler, bilginin yeni değerlere dönüştürülmesine hız kazandırmıştır (UNESCO, 2010, s. 32). Bilimsel bilgi ve teknolojik gelişmeler arasındaki etkileşim, bilgisayarların ve ağa dayalı teknolojilerin ortaya çıkmasında tetikleyici bir rol üstlenmiş, zamanla boyutu küçülen öte yandan işlem kapasitesi genişleyen yeni teknolojiler, iletişim sürecinde yeni bir devrimin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Giyilebilir teknolojilerle gücü artan yeni iletişim ortamı, kültürel yapının büyük ölçüde dijitalleşmesine neden olmuştur (Aydan ve Aydan, 2016).

Kültür, “bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bilgi, inanç, sanat, yasalar, ahlak, gelenekler, diğer beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür” (Smith, 2019, s. 15). Dijital kültür ise, toplumsal yaşam biçiminin, değerlerin ve uygulamaların dijital dönüşümünü içeren bir kavramdır (Olgun, 2020, s. 189). Kültür ve dijital kavramlarını bir araya getiren neden, insanlar arası sosyalleşmenin ve etkileşimin kitle iletişim araçlarıyla sağlanmasıdır. Koç’un (2022, s. 500) ifadesiyle “kültür kendini iletişim yoluyla var etmektedir.” Buna bağlı olarak, iletişimde meydana gelen her değişimin, kültürü doğrudan etkileme potansiyeli taşıdığı ifade edilebilir.

Günümüzde bilginin miktarı kadar dijital teknolojilere adapte olma hızı da artmıştır. We Are Social 2023 raporuna³ göre, 8 milyarı geçen dünya nüfusunun %57’sinden fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Rapora göre, 2023’ün ilk aylarında cep telefonu kullanan insan sayısı (5,44 milyar) dünya nüfusunun %68’ine denk gelmektedir. Güncel veriler dünyada 5,16 milyar internet, 4,76 milyar sosyal medya kullanıcısı olduğunu göstermektedir. Bu durum dünya nüfusunun yarısından fazlasının artık çevrimiçi olduğu anlamına gelmektedir. Aynı rapordan elde edilen veriler, Türkiye nüfusunun %83,4’ünün çevrimiçi olduğunu ve Türkiye’nin dijital iletişimde küresel düzeyde 37. sırada yer aldığını göstermektedir.

Sosyal, politik, ekonomik ve kültürel etkileşimlerin elektronik ortam aracılığıyla gerçekleştiği dijital kültür (Rosenfeld, 2015), tamamen yüksek bir geniş bant ağı aracılığıyla hareket etmenin ve iletişim kurmanın mevcut biçimini temsil eder. Çevrimiçi uygulamalar, kişisel yaşamları, ilgi alanları veya öngörülen kimlikleri hakkında düzenli olarak bilgi yayımlayan insan topluluklarını ortaya çıkarmıştır. Bu yeni kültür yapısı hem bir manipülasyon ve kontrol hem de bir özgürleşme aracı olarak görülmektedir (Helft, 2010).

3 https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report?utm_campaign=Digital_2023&utm_content=Article_Hyperlink&utm_medium=Article&utm_source=DataReportal

Dijital kültür; tercihlerimiz, deneyimlerimiz, diğerleriyle olan etkileşimimiz, beklentilerimiz, toplumsal rollerimiz gibi kim olduğumuzu yansıtan ve yaşarken bizimle birlikte gelişen pek çok özelliğin dijital ortamda kimliklenmesine neden olmuştur (Leary ve Tangney, 2003). Dijital kültürün insan-teknoloji etkileşimi ile yarattığı yeni benlik algısının bireysel kimliği şekillendirdiği çeşitli araştırmacılar (Prensky, 2006) tarafından ön plana çıkarılmıştır. Dijital ortamda edinilen sosyal temsiller, kişilerin “kim” olduğuna ilişkin ipucu vermenin yanısıra, bilgisayar kültürü içinde sosyalleşmeye de olanak sağlar (Scheibe ve Gupta, 2017). Tüm bunlar değişen bireysel değerleri ve yeni davranış şekillerini doğururken, kültürün teknolojiyle iç içe geçmesine de neden olmuştur.

4. Dijital İletişim ve Kültürel Etkileşim

ARPAnet’in gelişmesinden bu yana geçen yıllarda, e-posta ve diğer iletişim uygulamaları gibi internet tabanlı Bilgisayar Aracılı İletişim (CMC) araçları yaygınlaşmış; arama motorlarının ve diğer çevrimiçi bilgi erişim araçlarının hızla gelişmesiyle birlikte, internet çoğu insan için temel bilgi kaynağı haline gelmiştir (Burnett, 2000). Özellikle 2005 yılı ve sonrasında bilgi ve iletişimin birleştiği en önemli noktalardan biri sanal topluluklar olarak adlandırılan ve çoğunlukla bir dizi ilgi alanına odaklanan tartışma forumları, bloglar ve diğer çevrimiçi mecralardır. Artan sayıda dijital platform, video konferans araçları ve benzeri multimedya uygulamaları, insan toplulukları arasındaki etkileşimi destekleme işlevi görmektedir (Bourgeois, 2019). Web 2.0’ın devrim niteliği taşıyan araçlarının, kültür üzerindeki etkisi ele alınırken popüler kültür, katılımcı kültür, yaratıcı kültür gibi kavramların sıkça kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu kavramları ortaya çıkaran nedenler, kullanıcıların bilgi arama, kullanma ve paylaşma biçimlerinin dönüşümüne dayandırılmaktadır (Poulopoulos ve Wallace, 2022).

Sanal toplulukların kişilerarası etkileşim sağlayabildiği konusunda geniş bir fikir birliği olsa da bunların ne ölçüde bilgi odaklı sosyal alanlar olarak görülebileceği tartışmaya açıktır. Sanal topluluklarda özellikle bilgi paylaşımına yönelik faaliyetlerin, “duygusal destek” ve diğer sosyal etkileşim amaçlarına hizmet ettiği söylenebilir. Bununla birlikte, sanal topluluklar oyun, eğlence ya da düşmanlık veya trollük gibi amaçlarla sahte paylaşımlar yapmak için de tercih edilen birer iletişim ortamıdır (Burnett, 2000). Sanal topluluklarda kurulan yanlış veya yanıltıcı iletişim, etkisi kitlesel düzeyde olan çağdaş ‘sahte haber’lerin yayılmasına neden olmaktadır. Katılımcı ya da takipçilerin gerçekleri kasıtlı yanlışlardan ayırt etme yeteneklerinin kısıtlı düzeyde işe yaradığı göz önünde bulundurulduğunda, çılg etkisi ile yayılan yanlış bilgilerin olumsuz etkileriyle mücadele etme, dijital iletişim sürecinin sancılı yönünü işaret etmektedir. Bu durum geleneksel, kontrollü ve gündem odaklı haber ya da bilgi çevreleriyle kıyaslandığında, ağ bağlantılı ve dijital etkileşimli medya üzerinden kurulan iletişimin, kul-

lanıcı kimliklerini şekillendirmede ve uzun süreli kültürel değişimde aktif bir rol oynadığı görülmektedir (Cover, Haw ve Thompson, 2022; Rosenfeld, 2015).

Ağa dayalı iletişimin son noktası olan Metaverse'nin gelişimi İnternet'in Web 2.0'dan Web 3.0'a doğal evrimi olarak görülmektedir (Ball, 2022). İnternet evriminin ilk aşaması olarak tanımlanan Web 1.0, içeriğin pasif alıcısı konumunda bulunan kullanıcı yapısına dikkat çeker. Web 2.0'da kullanıcılar içerik oluşturmak ve paylaşmak için internet üzerinden etkileşime girer. Web 3.0, araçları ortadan kaldırıp, internetteki kullanıcı deneyimleri üzerinde etkin bir kontrol yaratır (Sharma, 2023). Metaverse uygulamaları ise, fiziksel dünyadan giderek daha sürükleyici bir sanal dünyaya geçen insanların, bu yeni teknolojik göç ile farklı bir iletişim ortamını deneyimlemesini sağlar. Dijital iletişimin yeni yaratılarından Metaverse, aslında yeni bir kavram değildir. 1992'de Neal Stephenson, sanal düzlemde "Metaverse" kentsel ortamını içeren ve kavrama bugünkü anlamıyla değinen Snow Crash adlı romanını yayımlamıştır. 2003 yılında San Francisco merkezli Linden Lab, kullanıcıların bir avatar oluşturup çevrimiçi bir dünyada "ikinci bir yaşam" kurdukları çevrimiçi bir multimedya platformu olan Second Life'ı piyasaya sürmüştür (Cerepinko, Roncevic ve Markovic, 2023). 2018'de yayımlanan, Ready: Player One (Spielberg ve diğerleri, 2018) isimli filmde, insanların çoğu kurgusal sanal gerçeklik simülasyonunu kullanarak birbirleriyle etkileşime girmiştir.

2019'da meydana gelen ve etkisi tüm dünyayı saran COVID-19 pandemisi, dünya çapında iş seyahatlerinin yerini alan çevrimiçi eğitim ve video toplantıları ile sanal etkileşimi artırmıştır (Karl, Peluchette ve Aghakhani, 2022). Dijital iletişim ortamlarının kendinden öncekileri temel alması ve birbirleriyle bütünleşen olanaklar yaratması, kullanıcıların gelişen teknolojiyle evrilen yeni etkileşimlere dahil olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin, Web 2.0 ile yaşantımıza giren sosyal medya platformlarından Facebook, kullanıcıların avatarlar, sanal toplantı odaları, masaları ve kara tahtalarla tamamlanmış sanal bir dünyada toplantılara katılmalarına olanak tanıyan bir "karma gerçeklik" alanı olan Horizon World'ü uygulamaları arasına eklemiştir. Benzer şekilde Metaverse'nin de blok zinciri, kripto para birimleri ve değiştirilemez belirteçler (NFT'ler) dahil olmak üzere Web 3.0 teknolojilerinin sağladığı temel üzerine inşa edildiği bilinmektedir (Dwivedi ve diğerleri, 2022). Tüm bunlar, birikimli bilgi ve teknikler çerçevesinde geliştirilecek yeni teknolojilerin, dijital iletişim ve kültürel etkileşimi öngörülmesi güç kapsamda değişime itmeye gelecekte de devam edeceğini düşündürmektedir.

5. Dijital Dönüşüm ve Dijital Kültür Ortamında Okuryazarlık

Dijital iletişimin bireyler, organizasyonlar ve ülkeler açısından verimliliği artıracak sonuçlar doğurması ve buna bağlı olarak dijital kültürün olgunlaşmasını sağlayacak koşullar

yaratması, başarılı bir dijital dönüşüm stratejisini gerekli kılmaktadır. Dijital dönüşüm stratejisi, kurum ya da kuruluşların dijitalleştirilmiş iş süreçlerini ve sürekli değişen ve dijitalleşen bir dünyada varlığını nasıl devam ettireceğini açıklayan bir yol haritası olarak görülebilir. Örgütsel kapsamda benimsenecek bir vizyon çerçevesinde ölçülebilir dijitalleşme hedefleri, iç ve dış paydaşların bu hedeflere ulaşılmasında oynayacakları roller, dijitalleşme amaçları ve süreciyle entegre işleyecek bilgi teknolojileri altyapısının belirlenmesi elzem görünmektedir (Hess ve diğerleri, 2016). Dijital dönüşüm stratejisi, dijital kullanıcıların ürün ya da hizmetlere ilişkin memnuniyetini artıracak nitelikte hazırlanmalıdır. Dijital kültüre adapte olmak örgütlerin dijital dönüşümü gerçekleştirebilmelerinde anahtar bir rol üstlenmektedir. Bunu gerçekleştirmek örgütteki rutin iş süreçlerinde ve örgüt lehine değer üretme girişimlerinde dijital iletişimin yaygınlaştırılmasıyla yakından ilgilidir (Korachi ve Bounabat, 2019). Dijital iletişim motivasyonunu artıracak sosyal medya platformları, mobil uygulamalar, veri analitiği, bulut bilişim gibi teknolojilerle uyumlu bilgi teknolojileri altyapısı, örgütlerin dijital dönüşüm sürecinin başarıyla gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Dijital dönüşüm faaliyetlerinin etkisi, teknolojik gelişmelere bağlı olarak dönüşen örgüt ve toplum yapısı çerçevesinde olduğu kadar, toplumsal koşullara duyarlı yeni teknolojilerin keşfedilmesi ve kullanılabilmesi kapsamında da açıklanabilir. Bu bağlamda dijital dönüşümün temel gereklerinden biri, yeni teknolojilerin tasarlanmasını ve kullanılmasını olanaklı kılacak güçlü bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısına sahip olmaktır. İş süreçlerine uyarlanabilir, esnek ve yeniden yapılandırılabilir sistemler, dijital hizmetlerin sunumunu gerçekleştirecek platformlar, siber güvenlik önlemleri gibi bileşenler ilgili altyapının omurgası niteliğindedir (Saarikko, Westergren ve Blomquist, 2020).

Örgütsel verilerin paydaşlar arasında dolaşımını ve örgüt yararına yeniden kullanımını sağlayacak politikaların benimsenmesi de dijital dönüşüm sürecinde önemsenmesi gereken faaliyetler arasındadır (Korachi ve Bounabat, 2019). Dijital dönüşüm sürecinin başarıyla gerçekleşmesinde önemli olan bir diğer faktör, kurum ve kuruluşların mevcut iş kültürlerinin dijital kültüre evrilmesini sağlayacak niteliklere (yaratıcılık, eşitlik, esneklik, açıklık ve dijital okuryazarlık) sahip insan kaynağıdır. Örgüt çalışanlarının dijital yetkinliklerini ve dijital ilgisini artıracak girişimler, geleneksel okuryazarlığın ötesine geçen becerilerinin geliştirilmesiyle yakından ilişkilidir. Yeni ekonomik, sosyal ve toplumsal süreçte metinlerin çoğu dijital olmakla birlikte okuryazarı olunması beklenen yalnız metne dayalı içerik değil, aynı zamanda bloglar, forumlar, mesaj iletim portalları ve diğer sosyal medya araçları gibi dijital içeriğin yazıldığı, yaratıldığı, değerlendirildiği ve paylaşıldığı alanlardır. Bu yeni medya olanakları, dijital çağın en temel okuryazarlık türlerinden dijital okuryazarlığı gerekli kılmaktadır (Martin ve Grudziecki, 2006, s. 254). Dijital okuryazarlık, dijital ortamda maruz kalınan bilgiler

arasında gereksinimlere uygun olanı bulmak ve analiz etmek için dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanma becerisiyle ilgilidir. Dijital okuryazarlık dijital teknolojileri bilgiye ulaşma ve bu bilgileri bireysel ya da örgütsel amaçlara uygun olarak kullanabilme yeteneği olarak ifade edilebilir. Dijital bilgiyi gereksinimlerle örtüşecek biçimde elde etmekten amaca uygun olarak kullanmaya ve başkalarıyla paylaşmaya değin geçen süreçte etkin biçimde kullanma becerileri dijital okuryazarlığın temelini oluşturmaktadır. Örgütsel çerçevede bakıldığında ise, dijital ortamda öğrenmek ve iş süreçlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyulan bilgi ve beceriler bütünü şeklinde tanımlanabilir (Huynh ve Do, 2017). Dijital okuryazarlıkla ilgili dört farklı beceri grubundan söz edilebilir (Chinien ve Boutin, 2011, s. 30-31):

- Temel beceriler: Dijital teknolojiyle bağlantı kurmak ve daha kesin dijital bilgi işleme becerilerini göstermek veya geliştirmek için gereken yeterlilik düzeyini yansıtan temel okuryazarlık ve aritmetik becerileri.
- Çapraz beceriler: Belirli mesleki veya teknik becerilerle birleştirildiğinde, iş yerinde insan performansının optimizasyonuna katkıda bulunan, geniş ölçüde aktarılabilir, teknik olmayan beceriler.
- Dijital teknik beceriler: Dijital sistemlerin, araçların ve yazılım uygulamalarının kullanımıyla ilgili beceriler.
- Dijital bilgi işleme becerileri: Bilgiye erişmek, bilgiyi yönetmek, bütünlüştürmek ve değerlendirmek, yeni bilgi oluşturmak ve başkalarıyla iletişim kurmak için dijital teknolojiyi kullanmak için gerekli beceriler.

Amerikan Kütüphane Derneği (American Library Association- ALA, 2013), dijital okuryazarlığı “bilgiyi bulmak, değerlendirmek, oluşturmak ve iletmek için hem bilişsel hem de teknik beceriler gerektiren bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeteneği” olarak tanımlamaktadır. ALA, teknolojiyi anlama ve kullanmayla ilgili bir dizi yetenek arasında, dijital okuryazar bir kişinin “sivil topluma aktif olarak katılmak ve canlı, bilgili ve ilgili bir topluluğa katkıda bulunmak” için dijital becerileri kullanabileceğini belirtir. Dijital okuryazarlar, dijital iletişim araçlarıyla bilgiyi nasıl bulacaklarını, dijital ortamda güvenilir kaynaklara nasıl ulaşacaklarını, erişim sağladıkları içerik hakkında değerlendirme yapmayı ve bilgidan yeni değerler üretmeyi bilirler. Dijital çağda hızla artan bilgi yığınları arasında doğru bilgiye ulaşma, değerlendirme ve kullanma gibi etkinliklerin çoğu, eleştirel düşünme, bilgiyi etik yollarla kullanma ve bu kapsamda telif hakları, dijital hakların yönetimi gibi konularda da yetkinliklere sahip olma gibi farklı yetkinlikleri de gerektirmektedir (Green, 2020). Pek çok okuryazarlık yeteneğini eş zamanlı taşıması bekleyen dijital okuryazar bireylerin, veri okuryazarlığı kavramıyla ifade edilen ve dijital ortamda varlık bulan verilere erişme, bu verileri derleme, yönetme,

kullanma, analiz etme, yorumlama ve paylaşma becerilerine de sahip olması beklenir. Dijital okuryazarların ayrıca, metin, grafik, video, animasyon, ses, vb. biçimde varlık bulan mesajları eleştirel bir şekilde alma, yanıtlama, düzenleme ve yeniden kullanma becerilerini kapsayan medya okuryazarlığı becerilerine de sahip olması beklenir. Veriye dayalı dijital kanıtları problem çözmek, karar vermek, iş süreçlerine uyarlamak gibi amaçlar doğrultusunda kullanmak ve paylaşmak; yeni fikirler, projeler ve fırsatlar geliştirmede dijital teknolojilerden yararlanmak, dijital kültürün gerektirdiği diğer yetenekler arasındadır (Chinien ve Boutin, 2011, s. 18; Pangrazio, 2014).

Dijital iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte bireysel ya da örgütsel düzeyde maruz kalınan önemli durumlardan biri de sahte haberlerdir. Johann Wolfgang von Goethe'nin "Ancak az şey bildiğimiz zaman bilgimizden emin olabiliriz. Kuşku, bilgi arttıkça artar." (Ankriktip Dijital, 2023) sözü, dijital iletişim olanaklarının yarattığı bilgi paylaşım sürecinde insanların, bildiklerinden emin olmak konusunda şüpheli davranmasına ve yanı sıra edindiklerinin gerçekten bilgi olup olmadığını sorgulamasına işaret eden süreci özetler niteliktedir. Bu çerçevede dijital kültürün olgunlaşmasında önemli bir rol üstleneceği düşünülen haber okuryazarlığına değinmekte fayda vardır. Haber okuryazarlığı, yanlış iletişim, kasıtlı yalan ya da yanlış bilgi, propaganda ve medya yanlışlığı gibi tehditler karşısında sağlıklı ve gerçek bilgileri seçme, erişme, kullanma ve paylaşma becerilerini kapsar (Ashley, 2020). Gerçeğin, post-hakikatin ve haber rutinlerinin mevcut ve gelecekteki anlamı hakkındaki sorular, yalnızca profesyoneller ya da entelektüel seviyesi gelişmiş bireyler tarafından değil, aynı zamanda haber izleyicileri ve diğer insanlar tarafından giderek daha fazla tartışılmaktadır. Dezenformasyonun, yanlış bilgilendirmenin ve yalanın hüküm sürdüğü dijital iletişim çağında, bilginin kalitesiyle ilgili endişelerin yerini güvene bırakmasında haber okuyazarı olabilmenin önemi büyüktür. Dijital ağlar aracılığıyla dolaşan, belirli bir kamusal bakış açısını veya bir konuya ilişkin algıyı şekillendirmek üzere oluşturulan aldatici içeriğe meydan okumak, bilginin güvenilir kaynağa/kaynaklara dayanmasıyla yakından ilgilidir. Bu durum, habere doğru kaynaktan erişebilen, eriştiği bilgilerin doğruluğunu sınıyabilen, eleştirel bakış açısıyla bilgiyi değerlendirebilen kullanıcı profilini ön plana çıkarmaktadır (Cover, Haw ve Thompson, 2022).

Sanalda ve hakikatte gerçek olanın öngörülemeyen biçimde karıştığı hiper gerçeklik (Rosenfeld, 2015) ortamında, dijital dönüşüme ve beraberinde getirdiği yeni okuryazarlık becerilerine adapte olabilen bireylerin ve bağlı buldukları örgütsel yapıların, dijital kültürün ayrılmaz bir parçası olarak varlığını devam ettireceği düşünülmektedir. Bu durum dijital iletişim ve kültür ortamında insan-bilgi etkileşimini ve bilgi merkezlerinin ne gibi roller üstleneceklerini yanıtlanması gereken bir soru haline getirmektedir.

6. Dijital Kültür ve İletişim Ortamında İnsan-Bilgi Etkileşimi ve Kültürel Bellek Kurumları

Dijital kültürün bir parçası haline gelen sanal toplantılar, konserler, eğitim, finans, spor ve eğlence etkinlikleri kullanıcıların bilgi davranışlarını da etkilemiştir. Buna bağlı olarak dijital bilgi hizmetleri ve sanal koleksiyonlar, kitlesel düzeyde kullanıcılara ulaşmanın en bilinen araçları arasında yerini almıştır. Dijital iletişim araçları, hizmetlerini tasarlarken “kullanıcının izini süren” bilgi merkezleri için küresel ölçekte etkileşimi artırmıştır. Teknolojinin yarattığı etki, insanın bilgiyle olan etkileşimini, bilgi kaynağının ötesine taşımış, bilginin bulunduğu ortam, uygulama, sistem, vb. pek çok alan çerçevesinde incelemeyi gerekli kılmıştır (Alfonzo, 2019).

Bilgi yönetimi çalışmalarında daha çok kullanıcı araştırmaları kapsamında ele alınan insan-bilgi etkileşimi, uzun yıllar bilgi merkezi kullanımı, günlük yaşam ya da profesyonel çevreye bağlı unsurların bilgi davranışı üzerindeki etkisi gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yönüyle Licklider’in (1960) “Man-computer symbiosis” (İnsan-bilgisayar ortak yaşamı) başlıklı çalışmasında dikkat çektiği gibi, bilgisayara dayalı teknolojilerin başka bir ifadeyle bilgi aktarımına olanak tanıyan sistemlerin, hemen hepsinin ardında insan faktörü yer almaktadır. Bu doğrultuda, sistemlerle insanlar arasında kurulan etkileşimin özünde de yine insan-insan etkileşimi bulunmaktadır. Benzer yaklaşımı Oddy, Belkin ve Brooks’un (1982) bilginin anormal durumu (Anomalous states of knowledge) ve bilgi erişim ilişkisini konu edindikleri araştırmalarında da görmek mümkündür. Söz konusu kuramsal yaklaşım, insanın bilgi erişim sistemleriyle olan etkileşiminin, sistemden çok söz konusu sistemi geliştirenlerle kurduğu dolaylı ilişkiye dayandığını, bilişsel ya da dile dayalı bir problemin bilgi davranışını etkileyebilme potansiyeli bulunduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım, bilgiye eriştiren araçların, dile ya da bilişsel özelliklere dayalı engelleri ortadan kaldıracak bir anlayışla tasarlanmasının, bilgi erişim sürecinde daha istendik sonuçları doğurabileceğini ön plana çıkarmaktadır. Dijital iletişim açısından bu durumun, insanın sistemlerle ve sistemler üzerinden diğerleriyle olan etkileşimini ve “dijital kültürlü” tarafını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Dijital çağda kültürün dijital iletişim yoluyla küreselleşmesi ulusları, yerel kültürü dijitalleştirme ve uzun süreli koruma politikalarını benimsemeye itmiştir. Kültürün soyut ve somut ürünlerinin oluşturduğu kültürel miras, kültürel küreselleşme ve ağa dayalı teknolojilerin etkisiyle web üzerinden keşfedilebilen, akıllı uygulamalarla farklı platformlara taşınabilen, kitlesel düzeyde erişilebilen özelliklere sahip olmuştur (Kraidy, 2005). Kültürel miras ürünlerinin dijital iletişim araçlarıyla küresel düzeyde erişilebilir hale gelmesi, insanlığın ortak

geçmişine olan ilgisini artırırken, kültürel mirasın gelecek nesillere iletilmesini toplumsal işlevleri arasında gören bilgi merkezlerini de ön plana çıkarmıştır (Poulopoulos ve Wallace, 2022). Bilgi merkezlerinin koleksiyonlarında yer alan kültürel miras ürünlerini dijitalleştirme ve erişime sunma çabası, zamanla kültürler arası etkileşimi hızlandıran yeni dijital iletişim araçlarının kullanılmasına da neden olmuştur. Kütüphane, arşiv ve müze materyaline ortak erişim sağlayan dijital platformlar bu bağlamda en sık karşılaşılan medya araçları arasında yer almıştır. Europeana⁴-Avrupa Dijital Kütüphanesi örneğinde olduğu gibi, kültürel mirasın bütünleştirici bir yaklaşımla erişime sunulduğu platformlar, anlamsal web tabanlı uygulamalarla⁵ etkinliğini artırmıştır. Kullanıcıların gerçek ve sanal beklentileri, bilgi profesyonellerinin hizmetlerini köklü bir değişime itmiştir. Hem fiziksel hem de dijital ortamda kullanıcılarıyla etkileşime giren bilgi merkezleri, dijital kültürün vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Kültürel bellek kurumlarında bilgisayara dayalı uygulamaların geçmişini 1970'lere kadar indirgemek mümkün olsa da internetle birlikte teknoloji, kültür ve iletişim ilişkisinin bütünüyle değişime uğradığı söylenebilir (Poulopoulos ve Wallace, 2022, s. 3). Dijital araçların neden olduğu teknolojik yakınsama kütüphane, arşiv ve müze gibi bilgi merkezleri arasındaki sınırları önemli ölçüde azaltmış ve söz konusu kurumların sunduğu hizmetlerin bütünleşik yapıda keşfedilebilir olmasına olanak yaratmıştır. "Kültürel bellek kurumları" kavramı altında bir arada anılan kütüphane, arşiv ve müzeler, 1990'lardan itibaren dijitalleştirme çalışmalarına hız kazandırmış, dijital devrim olarak nitelendirilen Web 2.0 süreciyle birlikte etkileşimli kullanıcı deneyimlerine fırsat veren sosyal medya araçlarıyla entegre hizmetler geliştirmiştir. Bu yolla kültürel bellek kurumları, kitlesel çapta koleksiyon geliştirebilen, görünürlüğünü ve kurumsal anlamda tanınırlığını artıran, dijitalleştirilmiş içeriğini sosyal ve kültürel inovasyon yaratmak amacıyla hizmete sunan örgütler haline gelmiştir (Santiago ve Lobo, 2020).

Kültürel bellek kurumları son yıllarda veri odaklı faaliyetlere de dahil olmuştur. Bunun belki de en temel nedenlerinden biri, dijitalleştirilmiş kültürel mirasın ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan sağladığı katkılardır. Kütüphaneler, arşivler ve müzelerin dijitalleştirilmiş kültürel varlıklarını, yeni kültürel değerlerin ortaya çıkarılması için yeniden nasıl kullanabilecekleri ilgili literatürün popüler konuları arasında yerini almıştır (Letellier, 2011). Verilerin ticari, sanatsal veya öğretim amacıyla yeniden kullanımı, kültürel bellek kurumlarının koleksiyonlarını veri olarak erişilebilir, biçimlendirilebilir ve kullanıcıların kendi anlamlarını yaratma yeteneğini destekleyebilir nitelikte oluşturmasını gerektirmektedir. Kültürel bellek kurumları dijitalleştirilmiş koleksiyonlarının içeriğini sentezleyip, yeni dijital görüntüler

---

4 <https://www.europeana.eu/en>

5 <https://pro.europeana.eu/page/ese-documentation>

oluşturarak, bu yeni içeriğin kullanıcılar tarafından katılımcı yaklaşımla birlikte anlamlandırılmasını sağlamakta, böylelikle kültürel miras verilerinin yeniden kullanımını mümkün kılmaktadırlar. Yapay zekâ tabanlı yeni üretim ve tüketim biçimleri kültürel miras verilerinin toplanması, düzenlenmesi ve korunması açısından yeni uygulamalar gerektirmektedir (Terras ve diğerleri, 2021). Büyük ölçekli kültürel miras verisi yapay zekâ aracılığıyla tanınmakta, çözümlenmekte ve yeni görüntüler elde etmek için kullanılabilir (Wallace ve diğerleri, 2023). Kültürel miras varlıklarının tanımlanması, otomatik içerik yaratma, akıllı erişim modeli oluşturma, nesne algılama teknolojisiyle önceden tanımlanmış nesnelere ayırtma, benzer verileri saptama gibi süreçler yapay zekâ aracılığıyla kolaylıkla gerçekleştirilebilmektedir (Yu ve diğerleri, 2022, s. 2651). Yapay zekâ destekli çeviri yazılımlarının kullanılması, kültürel miras değeri taşıyan belgelerin saniyeler içerisinde farklı dillere çevrilmesine ve dolayısıyla kültürel miras bilgisine erişimde dil engelinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Yapay zekâ dezavantajlı grupların, bilhassa görme engelli kişilerin ses ve dokunma yoluyla kültürel miras varlıklarını algılamalarına yardımcı olabilecek araçlar da sağlamaktadır. Makine öğrenimi algoritmalarını kullanan araştırmacılar, kültürel varlıklara dayalı büyük veri kümelerini analiz edebilir, böylece yapay zekâ kültürel miras farkındalığını artıracak bilimsel çıktılarını ortaya konulmasına katkıda bulunabilir. Yapay zekâ ile desteklenen sanal ve artırılmış gerçeklik teknolojileri, insanların kültürel miras alanlarını ve eserleri yeni ve heyecan verici yollarla keşfetmesine olanak tanımakta, insanların ilgi alanlarına ve tercihlerine uyumlu yeni kültürel eserler keşfetmelerine yardımcı olmaktadır (Manchidi, 2023).

Çizimler, fotoğraflar, teknik analizler, fiziksel yer bilgisi, yazar/yaratıcı bilgisi, koruma ve izleme kaydı gibi geleneksel kültürel miras verilerinin aksine dijital kayıtlar, fotoğraflardan düzeltilmiş görüntülere, bilgisayar destekli yazılımlardan fotogrametriye, üç boyutlu lazer taramadan ses ve videoya kadar pek çok şeyi kapsamaktadır (Letellier, 2011). Toplumlar arasındaki dijital etkileşimi de artıran bu kayıtlar, dijital kültürün ürünleri olarak tanımlanabilir. UNESCO'nun 2003 yılında benimsediği dijital mirasın korunmasına ilişkin kurallar, kültürel mirasa erişimin, tüm insanlar arasında bilginin yaratılması, iletilmesi ve paylaşılması için sunacağı fırsatlara ve evrensel düzeyde benimsenmesi gereken işbirliğine vurgu yapar. Metinler, veritabanları, durağan ve hareketli görüntüler, ses, grafik, yazılım ve web sayfalarının yanı sıra genişleyen formatıyla dijital mirası UNESCO (2003), dijital olarak oluşturulan veya mevcut analog kaynaklardan dijital biçime dönüştürülen teknik, yasal, tıbbi ve diğer türden bilgileri kapsayan ürünler çerçevesinde tanımlar. Dijital mirasın uzun vadeli korunması, güvenilir sistemlere, güçlü bir koordinasyona ve gözetilmesi gereken ilkelere gereksinim duyar. Bu çerçevede,

- Dijital miras verilerini korumaya ve erişilebilir kılmaya yönelik stratejilere,
- Telif hakkı ile ilgili sorunların çözülmesine,
- Korunmaya değer dijital miras materyallerinin seçim ölçütlerinin (kültürel, bilimsel, eğitsel veya kanıtsal niteliği olan eserlere öncelik verilmesi, gibi) belirlenmesine,
- Dijital mirasın manipüle edilmesini veya kasıtlı olarak değiştirilmesini engelleyecek yasal güvencelere,
- Dijital kültürel miras verilerinin korunmasını teşvik eden kurumsal uygulamalara ihtiyaç vardır.

Dijital kültür, artık sadece teknolojinin pratik yararlarının değil, aynı zamanda etik sonuçlarının da önemsendiği bir dönemi beraberinde getirmiştir (Smith, 2019). Kültürel miras ürünleri, anıtlar, ören yerleri, el yazmaları, gelenekler, ninniler, destanlar gibi soyut ve somut nitelikli örneklerle sınırlı değildir. Yanez ve Fraisse'nin (2022, s. 87) dikkat çektiği gibi hareket yakalama yoluyla dijitalleştirilen dans ritimleri gibi bir topluluğa ait koreografik malzemelerden, ömrü uzun olmayan sokak sanatı eserlerine kadar pek çok unsur kültürel mirasın kapsamına dahildir. Dijital ortamda tüm bunlar, insan performansından yola çıkılarak oluşturulan veriler olarak algılanmaktadır. Bu durum dijital kültürel mirasın etik bağlamda korunmasına ilişkin aşına olunan yolların (fikri mülkiyet hakları, dijital hakların yönetimi gibi etik süreçlerin gözetilmesine ilişkin gereklilikler) dışında verinin etik kullanımıyla ilgili düzenlemeleri de zorunlu hale getirmektedir. Dijitalleştirmenin etik sorunlarıyla mücadele etmek kültürel bellek kurumları açısından aşağıda belirtilen durumlarla yüzleşmeyi gerekli kılmaktadır (Manzuch, 2017, s. 2):

- Dijitalleştirme sürecinde karşılaşılan etik sorunlara çözüm oluşturmak,
- Dijitalleştirmedeki etik konuları, arşivlerin, kütüphanelerin ve müzelerin rolü ve genel profesyonel etik yaklaşımları ile ilişkilendirmek,
- Etik konuların kültürel mirasın dijitalleştirilmesini nasıl etkileyebileceğini anlamak.

Dijital kültürel miras, üç boyutlu materyaller için iki temel yöntem çerçevesinde oluşturulur. Bunlardan biri, nesnelerin yüzeyine lazer ışığı gönderilerek verilerin kaydedilmesini sağlayan lazer tarama, diğeri ise fotoğraflardan ölçümler yaparak kültürel miras verilerini kaydetmeye yarayan fotogrametridir (Remondino, 2011). Sonraki adımda veriler erişilebilir hale getirilmek üzere işlenir. Kültürel miras alanlarının sayısallaştırılmasından doğabilecek iki potansiyel fikri mülkiyet kategorisi vardır: (1) orijinal görünümdeki telif hakkı ve (2) dijital kopyada yansıtılan alan verileri. Dijitalleştirilmiş kültürel miras yalnızca görselleştirilmiş verilerden ibaret olduğu için, eserin orijinali için geçerli olan telif hakkından ayrı olarak ele alınması gerekmektedir. Kültürel bellek kurumlarında çoğunlukla, kültürel miras ürününün

dijital sunumuna ilişkin verilerin, telif hakkıyla korunan içeriğin bir parçası olarak ele alındığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, veriler tek başına telif hakkı korumasına tabi olmasa da verileri yönetenler tarafından nasıl kullanılacakları kurumsal politikalarla belirlenebilir (Dirara, 2017). Uluslararası ortaklıkta takip edilen standart ya da tek tip bir etik yönergeden söz edilememekle birlikte, kurumsal (University of Southampton, 2005) nitelikte etik önlemlerden bahsetmek mümkündür. Etik açıdan bütünüyle çözüme ulaşmayan koşullar dijital kültürel miras verileri için, veri depolama, donanım ve yazılım ilişkisi ve veri fazlalığı gibi sorunların yakın gelecekte tartışılmaya devam edeceğini düşündürmektedir (Terras ve diğerleri, 2021).

7. Türkiye'nin Dijital İletişim ve Kültür Profili

Türkiye'nin dijital iletişim profiline temel düzeyde perspektif kazandırabilecek bazı göstergeler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan verilere bağlı olarak sunulabilir. Söz konusu veriler, bilgi ve iletişim hizmetlerindeki kullanıcı sayısının Türkiye'de hızla arttığını göstermektedir. TÜİK hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması (2022) 2022 yılında hanelerin %94,1'inin evden İnternete erişim imkânına sahip olduğunu, internet kullanım oranınının 16-74 yaş grubundaki bireylerde %85'e ulaştığını göstermektedir. 2022 yılı (Eylül ayı) verilerine göre Türkiye'de 82,7 milyon mobil telefon kullanıcısı ve 68,9 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır (TÜİK, 2022b). 2022 yılında öğrenme faaliyetlerini internet üzerinden gerçekleştiren bireylerin oranı %15,9'a, sosyal medya ve mesajlaşma uygulamalarını kullananların oranı ise %82'ye ulaşmıştır (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022a). Girişimlerde bilişim teknolojileri kullanımına ilişkin göstergeler, girişimlerin %96'sının internet kullandığını, %86,4'ünün ise kendi sağladığı taşınabilir bilgisayar veya akıllı telefon gibi bir cihaz aracılığıyla mobil telefon ağları üzerinden interneti iş amaçlı kullandığını, 250 ve üzeri çalışanı olan girişimlerin %76'sının toplantılarını uzaktan yaptığını, girişimlerin %68,4'ünün iş uygulamalarına/yazılımlarına uzaktan erişim sağladığını, %3,5'inin iş süreçlerinde yapay zeka teknolojilerinden herhangi birini kullandığını göstermektedir (TÜİK, 2022a). Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2022b) verilerine göre Türkiye'de genişbant internet hizmetinden yararlanan abonelerin 91,4 milyona, mobil genişbant abone sayısının 72,6 milyona, sabit genişbant abone sayısının 18,8 milyona, fiber abone sayısının ise 5,5 milyona ulaştığı görülmektedir. Veriler ayrıca Türkiye'de 82,7 milyon mobil abonenin bulunduğunu göstermektedir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022b). Tüm bu veriler, Türkiye'nin bireysel ya da örgütsel düzeyde iletişimde dijital dönüşümü "niceliksel" bağlamda deneyimleyen ülkeler arasında olduğunu yansıtmaktadır.

Uluslar, hem dijital çağın kültürel anlayışına ne kadar uyum sağladıklarını açıklamak hem de kültür odaklı yol haritalarına teknolojiyle evrilen hedefler koymak için kültür ve iletişim

tüphaneleri tarafından dijital ortama aktarılacak, taşınmaz Mal Ulusal Envanter Sistemi (TAKİ) hayata geçirilecektir.”

Raporda ayrıca kültür hizmetlerinin etkinlik ve verimliliğinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılacağı belirtilmiş ve bu çerçevede “Kültürel ve Sosyal Koordinasyon Değerlendirme Komisyonu ile agnatik ve akraba toplumlarla ortak kültürel değerlere dayalı sosyal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir strateji belgesi oluşturulacak ve uygulanacaktır.” İfadesine yer verilmiştir.

Kütüphane ve kültür merkezi gibi yapıların yerel yönetimlere ve üniversitelere devredilebileceği, kamusal kaynakların paylaşımı ve yeniden kullanımı için yeni politikaların geliştirileceği raporda göze çarpan diğer hedefler arasındadır. Raporda, kamu verisine erişimle ilgili planlara da değinildiği görülmektedir. “Kamuya ait bilgilerin kamu kurum, kuruluş ve vatandaşlar tarafından ticari veya ticari olmayan amaçlarla paylaşılması ve yeniden kullanılması konusunda stratejiler belirlenecektir.” ifadesi bunu destekler niteliktedir.

İnternet ve dijital medya kapsamında kültürel bellek kurumlarıyla ilgili içeriğin müzelerle ilişkin uygulamaları kapsadığı görülmüştür. Bu bağlamda barkod okuma teknolojisine, müzelere giriş kapsamında teknolojinin yarattığı yeniliklere ve ilgili projelere değinilmiştir. Teknolojinin dijital kültür üzerindeki etkisiyle ilgili olabilecek içerik, müzik sektörü kapsamında sunulmuştur.

“Hızla büyüyen ve gelişen teknoloji transferi ile internetin yaygınlaşması sektörün popülerleşmesine önemli katkı sağlarken, kullanıcıların müziğe her yerden kolaylıkla ulaşabilmesi fiziksel satışların azalmasına neden olmuştur.”

Teknolojinin kütüphaneler düzeyindeki etkisi raporda Milli Kütüphane bağlamında sunulan hizmetler çerçevesinde ele alınmıştır. Buna ilişkin örnek metin aşağıda sunulduğu gibidir:

“Türkiye’de kütüphane hizmeti veren en önemli kurumlardan biri de milli kütüphanedir. Milli kütüphane, dünyanın en genç milli kütüphanelerinden biridir. Milli kütüphane, ülkemiz kütüphanelerine önemli rehberlik görevlerini yerine getiren bir kurumdur. Bir araştırma merkezi olarak yürüttüğü faaliyetler arasında işbirliği ve koordinasyon yer alır.”

Raporda dijital iletişimle ilgili doğrudan bir içerik saptanmamış olmakla birlikte iletişim araçları arasında internet vurgusuyla gelişen teknolojileri işaret eden bilgiler yer almaktadır. Aşağıdaki örnekler bunu destekler niteliktedir:

“Radyo, televizyon ve internet gibi iletişim araçları müzik piyasasının yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.”

Raporda bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretim-tüketim açısından yarattığı katkıya işaret eden şu bilgiler yer almaktadır:

“Bilgi-iletişim altyapısı ve hizmetlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, siber alan bir üretim, tüketim ve ticaret alanı haline geldi. Diğer bir gelişme de geleneksel olarak dış ticarete konu olmayan hizmet sektörü içerisinde hizmet ihracatının hacim ve öneminin artmasıdır.” (Council of Europe, 2013).

Çalışma kapsamında irdelenen bir başka doküman, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’nun 2022 yılı Aralık ayında yayımladığı “Türkiye’de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık” raporudur. Raporda yer alan içeriğin genel konusal dağılımı Şekil 4’te yansıtılmıştır.

Şekil 4. Türkiye’de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık konulu raporun metin özeti

Raporda ön plana çıkan kavramların dijital, dönüşüm, okuryazarlık, bilgi, teknoloji ve iletişim olduğu görülmektedir. Raporda dijital iletişim kavramı yalnız iki kez kullanılmıştır. Bunlardan biri metinde dijital dönüşümün sosyal amaçları bağlamında “Dijital iletişim için altyapıları oluşturmak ve yönetişimi sağlamak” ifadesiyle geçmiştir. Raporda dijital iletişimin ikinci kullanımı, dijital vatandaşın sahip olması gereken başlıca özellikler kapsamında olup, “dijital bir vatandaşın dijital iletişim becerilerine sahip olması gerektiği” vurgusu taşımaktadır.

Metinde dijital iletişim süreçlerinde etik davranışı teşvik eden ifadelerin de bu özelliklerle bağlantılı olarak verildiği ve internette bilgi arayan bir vatandaşın, içeriğin doğruluğundan emin olmak adına teyit etmesi gerektiği, eleştirel bakış açısıyla bu bilgileri değerlendirmesi ve bu bilgileri kullanırken kaynağına atıfta bulunması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022a, s. 18).

8. Sonuç ve Öneriler

Öncül teknoloji devrimlerinden yazı, bilginin zaman ve mekândan bağımsız biçimde erişimine yol açmıştır. Yazı ile kayıt altına alınan bilgi, iletişimde yeni bir süreci başlatmıştır. Kayıtlı bilgi birikimi aracılığıyla kültür, kültür geliştikçe uygarlık, uygarlık geliştikçe insan, insan geliştikçe öğrenilecek ve öğretilecek yeni bilgiler ve nihayet bu bilgilerin korunmasını ve erişilebilir olmasını sağlayan bilgi merkezleri gelişmiştir. Bilgi çağının temel bileşenleri olan dijital iletişim araçları, bilgi hizmetleri için yeni fırsatlar yaratmış, bilginin yeni kanallar ve fırsatlar aracılığıyla dağıtılmasına, kültürel mirasın sayısallaştırılarak uzun süreli korunmasına ve erişilebilir olmasına neden olmuştur. Tarihin her döneminde, iletişim ve kültür arasındaki etkileşimin temel dinamiklerinden biri teknoloji olmuştur. Modern çağda teknolojinin kültür ve iletişim arasındaki aracılığı bilgisayar ve ağa dayalı araçlar çerçevesinde açıklanmaktadır. Teknolojiyle değişen iletişim biçimleri, yeni kültürel öğelerin doğmasına da yol açmıştır. Geleneksel ve modern kültürün çevrimiçi kültüre evrildiği günümüzde insanlar, evrensel düzeyde tanışabilen, tartışabilen, paylaşabilen, üretip tüketebilen özelliklere sahip olmuştur. Kültürel kimliğin dijital ortamda temsil edildiği bu yeni düzen, toplumlar açısından ortak kültürel kimliğin en belirgin göstergeleri arasında anılan kültürel miras varlıklarına ve bunların yönetiminden sorumlu kültürel bellek kurumlarına da yansımıştır.

Dijital kültürün yaratıcısı konumunda bulunan insanlar, bütünüyle çevrim içi kültürün ya da çevrim içi- çevrim dışı sentez kültürün bir parçası olma rolünü üstlenmektedirler. Kültürel olgunlaşmanın bir ürünü olarak ifade edebileceğimiz kültürel bellek kurumları, dijital kültür ve iletişim ortamında, doğru ve güvenilir iletişim kanalları olarak önemini korumaya devam etmektedir. Bununla birlikte, kültürel miras ürünlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaya ilişkin sorumlulukları, dijitalleşen kültür olgusuyla çok boyutlu bir hal almıştır. Kültürel miras ürünlerine dijital formatta erişim sağlamaya dönük hizmetler, kültürel bellek kurumlarının bilgiyi (ve dolayısıyla kültürü ve tarihi) geleceğe taşıma işlevlerinin dinamizmini artırmaktadır. Bu tür girişimler altyapıya, personel niteliğine ve niceliğine, bütçeye ve kurumsal politikalara bağlı gerekliliklerin yanı sıra etik ilkeleri de gözetmeyi zorunlu kılmaktadır.

Modern kültür ürünleri dijital olarak üretilse veya dijitalleştirilmiş olsa da geleneksel olarak fiziksel biçimde bulunanlar gibi “yerel kapsamda görünür olma” ya da “kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalma” gibi riskler barındırmaktadır. Bu sorunla mücadele etmek isteyen kültürel bellek kurumları için, açık ve bağlantılı veriler üretmek ve birlikte çalışabilen sistemler çerçevesinde kurumlar arası işbirliği sağlamak, çözüm niteliği taşımaktadır.

Dijital çağda sürdürülebilir başarının, hızla gelişen teknolojilere adapte edilebilen hizmet anlayışıyla yakından ilgili olduğu düşünüldüğünde, kültürel bellek kurumlarının dijital iletişim ve kültür ortamının gerektirdiği yeniliklerle bütünleşen hizmetler sunması gerektiği açıktır. Öte yandan dijital kültür ve iletişim ortamının yarattığı büyük kültür verisinin başarıyla yönetilebilir olması, kültürel bellek kurumlarında bütçe ve altyapı olanakları ve nitelikli personel kadar, güçlü koordinasyon becerilerini de gerekli kılmaktadır. Ulusal düzeyde eşgüdümeye olanak tanıyan politikaların geliştirilmesi bu bağlamda katkı sağlayıcı olabilir.

Kaynakça / References

- Adhiarso, D. S., Utari, P., & Hastjarjo, S. (2018). The impact of digital technology to change people's behavior in using the media. *Social Sciences and Humanities*, 2, 35-40. DOI: 10.29037/digitalpress.42256
- Aktan, C. C. ve Tunç, M. (1998). Bilgi toplumu ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*, Mart-Nisan. https://www.researchgate.net/publication/318672963_BILGI_TOPLUMU_VE_TURKIYE
- Alfonzo, P. (2019). Mastering mobile through social media: creating engaging content on instagram and snapchat. *Library Technology Reports*, 55, 2. <https://journals.ala.org/index.php/ltr/issue/archive>
- American Library Association (ALA). (2013). Digital literacy, libraries, and public policy. digital literacy task force. <http://hdl.handle.net/11213/16261>
- Ankriktip Dijital. (2023). Düşünceler. <https://www.academia.edu/32260929/D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceler.pdf>
- Ashley, S. (2020). News literacy and democracy. New York: Routledge.
- Aydan, S., & Aydan, M. (2016). Sağlık hizmetlerinde bireysel ölçüm ve giyilebilir teknoloji: olası katkıları, güncel durum ve öneriler. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(3), 325-342.
- Ball, M. (2022). The Metaverse: and how it will revolutionize everything. Liveright Publishing.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2022a). Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık. <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/tu-rkiyede-dijital-do-nu-s-u-m-ve-dijital-okuryazarlik.pdf>
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2022b). 3. çeyrek pazar verileri raporu <https://www.btk.gov.tr/pazar-verileri>
- Bourgeois, D. (2019). Information systems for business and beyond. <https://opentextbook.site/information-systems2019/>
- Burnett, G. (2000). Information exchange in virtual communities: a typology. *Information Research*, 5(4). <https://informationr.net/ir/5-4/paper82.html>
- Cerepinko, D., Roncevic, A., & Markovic, B. (2023). Metaverse and the future of business and communication. https://www.researchgate.net/publication/367326194_METAVERSE_AND_THE_FUTURE_OF_BUSINESS_AND_COMMUNICATION
- Chimien, C., & Boutin, F. (2011). Defining essential digital skills in the canadian workplace. Erişim adresi: http://en.copian.ca/library/research/digi_es_can_workplace/digi_es_can_workplace.pdf
- Cover, R., Haw, A. & Thompson, J. D. (Eds). (2022). The cultural emergence of fake news: digital cultures, interactive practices and artificial feeds (2022). Fake news in digital cultures: technology, populism and digital misinformation içinde (s. 29-43). Emerald Publishing Limited.
- Council of Europe. (2013). Cultural Policy in Turkey – National Report. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806963fd>
- Çaycı, B., & Karagülle, A. E. (2016). İletişimin dijitalleşmesi ve kültürel melezleşme. *Global Media Journal TR Edition*, 6 (12), 571-586.

- Dey, B. L., Yen, D., & Samuel, L. (2020). Digital consumer culture and digital acculturation. *International Journal of Information Management*, 51, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.102057>.
- Diara, F. (2017). Cultural heritage digital data: future and ethics. https://www.researchgate.net/publication/333950062_Cultural_Heritage_Digital_Data_Future_and_Ethics
- Doueih, M. (2011). *Digital culture*. Harvard University Press.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., & Saguy, T. (2009). Commonality and the complexity of “we”: Social attitudes and social change. *Personality and Social Psychology Review*, 13(1), 3–20.
- Dwivedi ve diğerleri. (2022). Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 66, 1-55.
- Entschew, E.M. (2021). Acceleration through digital communication: theorizing on a perceived lack of time. *Humanistic Management Journal*, 6, 273-287.
- Gere, C. (2002). *Digital culture*. London, Reaktion Books.
- Green, C. L. (2020). Digital literacies and the skills of the digital age. Erişim adresi: <https://open.library.okstate.edu/learninginthedigitalage/chapter/digital-literacies-and-the-skills-of-the-digital-age/>
- Greffé, X., & Sonnac, N. (2008). Culture Web: Creation, contenus, économie numérique. <https://ideas.repec.org/p/hal/cesptp/halshs-00310919.html>
- Govos. (2021). What is digital communication? <https://govos.com/blog/what-is-digital-communication/>
- Huynh, A. & Do, A. (2017). Digital literacy in a digital age: A discussion paper. Erişim adresi: http://brookfieldinstitute.ca/wp-content/uploads/BrookfieldInstitute_DigitalLiteracy_DigitalAge.pdf
- Karapetyan A. A. (2021). Communication features in online and offline spaces. *Historical and Social-Educational Idea*, 13(3), 105-112. DOI: 10.17748/2075-9908-2021-13-3-105-112
- Goran, J., LaBerge, L. & Srinivasan, R. (2017). Culture for a digital age. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Technology%20Media%20and%20Telecommunications/High%20Tech/Our%20Insights/Culture%20for%20a%20digital%20age/Culture-for-a-digital-age.pdf>
- Helft, M. (2010). Marketers can glean private data on Facebook. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2010/10/23/technology/23facebook.html>.
- Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15(2). https://www.researchgate.net/publication/291349362_Options_for_Formulating_a_Digital_Transformation_Strategy
- Karl, K. A., Peluchette, J. V., & Aghakhani, N. (2022). Virtual work meetings during the COVID-19 pandemic: the good, bad, and ugly. *Small Group Res.*, 53(3), 343–365. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8165498/>
- Koç, R. (2022). Dijitalleşen kültür ya da kültürün dijitalleşmesi: dijital kültür kavramı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(38), 500-513.
- Korachi, Z., & Bounabat, B. (2019). Towards a maturity model for digital strategy assessment. https://www.researchgate.net/publication/338396993_Towards_a_Maturity_Model_for_Digital_Strategy_Assessment
- Kraidy, M. (2005). *Hybridity, or the cultural logic of globalization*. Temple University Press. <https://www.sosyalbilimler.org/wp-content/uploads/2023/03/Hybridity-or-The-Cultural-Logic-of-Globalization.pdf>
- Leary, M. R., & Tangney, J. P. (Eds.) (2003). *Handbook of self and identity*. New York, NY: Guilford Press.
- Licklider, J. C. R. (1960). *Man-computer symbiosis*. <http://worrydream.com/refs/Licklider%20-%20Man-Computer%20Symbiosis.pdf>
- Letellier, R. (2011). *Recording, documentation, and information management for the conservation of heritage places: Guiding principles*. Donhead Publishing, Dorset, UK.

- Manchidi, O. (2023). AI and cultural heritage: preserving and promoting cultural diversity with artificial intelligence. <https://medium.com/@OfentseManchidi/ai-and-cultural-heritage-preserving-and-promoting-cultural-diversity-with-artificial-intelligence-c24363570647>
- Manzuch, Z. (2017). Ethical issues in digitization of cultural heritage. <https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1036&context=jcas>
- Martin, R. (2013). Strategy in a VUCA world. *Strategic Direction*, 29 (10), 32–34.
- Martin, A., & Grudziecki, J. (2006). DigEuLit: concepts and tools for digital literacy development. *Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences*, 5(4), 249-267.
- Meikle, G., & Young, S. (2011). *Media convergence: Networked digital media in everyday life*. Macmillan International Higher Education.
- Murray, A. & Lamonica, A. (2021). From Practice to Concept: Paving the Way to a Theoretical Approach to International Cultural Relations. Working Paper Series in Public and Cultural Diplomacy, 2, 1–20. https://www.researchgate.net/publication/351050494_From_practice_to_concept_paving_the_way_to_a_theoretical_approach_to_international_cultural_relations
- Oddy, R. N., Belkin, N. J., & Brooks, H. M. (1982). ASK for information retrieval: Part I. background and theory. <https://surface.syr.edu/istpub/150>
- Olgun, C. K. (2020). Dijital kültürün yükselişine doğru: riskler ve fırsatlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 185-218.
- Pangrazio, L. (2014). Reconceptualising critical digital literacy. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(2), 163–174. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/01596306.2014.942836>
- Piotr, P. & Josu, T. (2021). Digital trust a systematic literature review. *Forum Scientiae Oeconomia* 9(3), 59–71. https://doi.org/10.23762/FSO_VOL9_NO3_4
- Poulopoulos, V. & Wallace, M. (2022). Digital technologies and the role of data in cultural heritage: The past, the present, and the future. *Big Data and Cognitive Computing* 6, 73, 1-19. <https://doi.org/10.3390/bdcc6030073>
- Premsky, M. (2006). *Don't bother me mom, I'm learning! How computer and video games are preparing your kids for twenty-first century success and how you can help!* St. Paul, MN: Paragon House.
- Remondino F. (2011). Heritage recording and 3D modeling with photogrammetry and 3D scanning. *Remote Sensing*, 3(6):1104-1138. <https://doi.org/10.3390/rs3061104>
- Rosenfeld, K. N. (2015). *Digital online culture, identity, and schooling in the twenty-first century*. Palgrave Macmillan: USA.
- Saarikko, T., Westergren, U.H., & Blomquist, T. (2020). Digital transformation: Five recommendations for the digitally conscious firm. *Business Horizons*, 63(6), 825-839.
- Santiago, L. G., & Lobo, M. D. O. (2020). Use of web 2.0 in cultural heritage. https://www.researchgate.net/publication/346315292_Use_of_Web_2_0_in_Cultural_Heritage
- Scheibe, K. P., & Gupta, M. (2017). The effect of socialization via computer-mediated communication on the relationship between organizational culture and organizational creativity. *Communications of the Association for Information Systems*, 40(1), 294-314.
- Serpa, S., Sa, M. J., & Ferreira, C. M. (2022). Digital organizational culture: contributions to a definition and future challenges. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 4, 22-33. DOI: <https://doi.org/10.36941/ajis-2022-0095>
- Sharma, M. (2023). Comparison between Web 1.0, Web 2.0 and Web 3.0. <https://www.geeksforgeeks.org/web-1-0-web-2-0-and-web-3-0-with-their-difference/>
- Spielberg, S., Silvestri, A., Penn, Z., Cline, E., & De Line, D. (2018): *Ready player one*. USA: Warner Bros.
- Smith, K. J. (2019). Are we giving up too much?: It's Time to think about the ethics of museum technology tools. *Museum Magazine*, 98 (1), 12-15.

- Terras, M., Coleman, S., Drost, S., ve diğerleri. (2021). The value of mass-digitised cultural heritage content in creative contexts. *Big Data & Society*, 8(1), 1-15. <https://doi.org/10.1177/20539517211006165>
- Turan, Ş., (2010). Türk kültür tarihi. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TÜİK (2022a). Girişimlerde bilişim teknolojileri kullanım araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Girisimlerde-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587>
- TÜİK (2022b). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)
- UNESCO. (2003). Charter on the preservation of digital heritage. <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/charter-preservation-digital-heritage>
- UNESCO. (2010). Engineering: issues, challenges and opportunities for development; UNESCO report. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189753>
- University of Southampton. (2005). Department for culture, media and sport: Combating illicit trade: Due diligence guidelines for museums, libraries and archives on collecting and borrowing cultural material. https://archive-media.museumsassociation.org/combatingillicittrade_dcms.pdf
- Wallace, M., Pouloupoulos, V., Antoniou, A., & Nores, M. L. (2023). An overview of big data analytics for cultural heritage. *Big Data Cogn. Comput.*, 7(1), 14. <https://doi.org/10.3390/bdcc7010014>
- Wang, Y.D., & Emurian, H. (2005), An Overview of Online Trust: Concepts, Elements, and Implications, *Computers in Human Behavior*, 21, 105-125. DOI: 10.1016/j.chb.2003. 11.008.
- Yanez, J. P. & Fraisse, A. (2022). It is not dance, is data: gearing ethical circulation of intangible cultural heritage practices in the digital space. <https://aclanthology.org/2022.legal-1.15.pdf>
- Yu, T., Lin, C., Zhang, S. ve diğerleri. (2022). Artificial intelligence for Dunhuang cultural heritage protection: the project and the dataset. *Int J Comput Vis*, 130, 2646–2673. <https://doi.org/10.1007/s11263-022-01665-x>

